MISLAV KUKOČ

PROF. DR. SC. MISLAV KUKOČ, FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Valja se prilagoditi, iskoristiti prednosti i izbjeći nedostatke

O aktualnoj temi globalizma i globalizacije, napose u kontekstu događaja vezanih koliko uz koronakrizu toliko i uz ukrajinski rat, kao i posljedicama koje svijet stavljaju pred nove izazove, razgovarali smo s prof. dr. sc. **Mislavom Kukočem**, pročelnikom Odsjeka za filozofiju i kulturologiju Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.

Prof. Kukoč predaje, između ostalog, predmet Filozofija globalizacije na diplomskom studiju filozofije te kolegije Filozofija svijeta i globalizacija i Globalizacija i politika na poslijediplomskom doktorskom studiju filozofije. Objavio je stotinjak znanstvenih i stručnih radova te devet knjiga, među kojima i Filozofija i globalizacija/Philosophy and Globalization (zbornik na hrvatskom, engleskom i njemačkom jeziku). Prof. Kukoč član je Upravnog odbora Međunarodne federacije filozofskih društava te vodi tematsku sekciju Globalizacija i migracije na sljedećem, 25. Svjetskom filozofskom kongresu, 2024. u Rimu.

MIRANDA CIKOTIC/PIXSELL

DORAĐIVANJE KAPITALIZMA

▼ Za početak, koje su i kakve razlike i sličnosti između pojmova globalizacija i globalizam? To mnogi brkaju, a mediji na razlike baš i ne obraćaju previše pozornosti...

- Globalizacija je aktualan proces gospodarskog, društvenog, političkog i kulturnog djelovanja koje nadmašuje granice nacionalnih država, a očituje se prije svega kao gospodarsko-tržišno ujedinjenje svijeta s uniformiranim obrascima proizvodnje i potrošnje. Na drugoj strani, politička globalizacija kao demokratsko ujedinjenje svijeta na temelju postojanja zajedničkih interesa čovječanstva, kao što su jednakost, zaštita ljudskih prava, vladavina prava, pluralizam, mir i sigurnost, te sociokulturna globalizacija kao moralno ujedinjenje svijeta oko nekih središnjih humanističkih vrijednosti bitnih za održivi razvoj čovječanstva ostaju tek desideratum koji je danas veoma daleko od svojega ozbiljenja.

Dok je, dakle, globalizacija sveprisutni realitet, te složen i protuslovan, ali vrijednosno neutralan proces izgradnje svijeta kao cjeline sa svojim pozitivnim i negativnim sastavnicama i značajkama, globalizam je neoliberalno usmjerena gospodarska i društvena politika kojom upravljaju vodeći svjetski centri moći. Globalizam je kao takav stav, nauk i ideologija koja promiče načelo međuovisnosti i jedinstva cijeloga svijeta, svih naroda i država na račun nacionalnog i državnog partikularizma. Za razliku od srodnih pojmova kozmopolitizma, koji je naglasak stavljao na kulturni identitet prednacionalnog "građanina svijeta", i internacionalizma, koji je zastupao ideologiju revolucionarnog "bratstva" među narodima, ideja globalizma temelji se na postnacionalnom planetarnom povezivanju i međuovisnosti.

▼ Je li globalizacija danas u krizi? Mnogi stručnjaci vide rat u Ukrajini, zajedno s pandemijom, kao prekretnicu i tvrde da sada počinje deglobalizacija, a s tim u vezi i da zapadnjački kapitalizam, napose liberalni kapitalizam, mora na korekciju, doradu i prilagodbu... Koliko je sve to utemeljeno?

- Ne bih kazao da je globalizacija u krizi, ni da ide svojemu kraju te da se vraćamo u predglobalizacijsko razdoblje. Pandemija COVID-a i rat u Ukrajini izazvali su, dakako, nemalu svjetsku krizu, no svijet permanentno prolazi kroz krizna i prosperitetna razdoblja, što se periodično smjenjuju. Nakon kriznog razdoblja Drugog svjetskog rata nastupio je prosperitetni razvoj državnog kapitalizma - "društvo obilja" i "welfare state" - na američkom i europskom Zapadu, u Australiji, Japanu...; nakon naftne krize 1973. imali smo opet procvat neoliberalnog kapitalizma u obliku "reganizma" i "tačerizma" 1980-ih. Kao učinak povijesnog sloma komunizma 1990-ih neoliberalni globalizam ovladao je svijetom: Zapadom i Istokom, Sjeverom i Jugom, koji nije mogla osujetiti ni kratkotrajna kriza 2007. godine, kada je kapitalistička država promptno intervenirala golemim sredstvima poreznih obveznika kako se ne bi urušio svjetski poredak globalnog kapitalizma. Za razliku od statičnih društveno-gospodarskih odnosa feudalizma i komunizma, kapitalizam se dinamično prilagođava svim uvjetima koje mu povijest, ili, ako hoćete, kriza povijesna razdoblja, nepredvidljivo donose. Kapitalizam se, dakle, permanentno doradu je i zato ne samo što opstaje nego i uspješno ovladava svijetom. Zapadom i Istokom, Sjeverom i Jugom, koji nije mogla osujetiti ni kratkotrajna kriza 2007. godine, kada je kapitalistička država promptno intervenirala golemim sredstvima poreznih obveznika kako se ne bi urušio svjetski poredak globalnog kapitalizma. Za razliku od statičnih društveno-gospodarskih odnosa feudalizma i komunizma, kapitalizam se dinamično prilagođava svim uvjetima koje mu povijest, ili, ako hoćete, kriza povijesna razdoblja, nepredvidljivo donose. Kapitalizam se, dakle, permanentno doradu je i zato ne samo što opstaje nego i uspješno ovladava svijetom u doba globalizacije, a što je Karl Marx, zajedno s Friedrichom Engelsom, elokventno najavio u svojemu Komunističkom manifestu još 1848. Marx je doduše - borbenim poklikom "Proleteri svih zemalja ujedinite se!", zazivao revolucionarni prevrat kapitalističke globalizacije u komunističku, što se do sada nije ostvarilo, a, po svemu sudeći, i neće, bar ne u skoroj budućnosti.

FENOMEN GLOKALIZACIJE

▼ Ako je globalizam ideologija globalizacije, može li u sadašnjim okolnostima globalno upravljanje svijetom služiti nacionalnim interesima ili je globalizacija zapravo uzrok neuspjeha nacionalnih gospodarstava i njihova zastoja u razvoju, o čemu također puno slušamo...?

- Može li globalno upravljanje svijetom služiti nacionalnim interesima, odnosno mogu li se nacionalna gospodarstva uspješno razvijati u transgraničnim i supranacionalnim uvjetima koje promiče neoliberalni globalizam u epohi globalizacije - to ponajviše ovisi o socioekonomskoj politici i kreativnim resursima pojedinih država. Pogrešna je površna pretpostavka da su najrazvijenije države i društva, poput SAD-a i zemalja EU-a, isključivi dobitnici globalizacije. Suprotno tomu, najveći su dobitnici Kina i Indija, donedavno siromašne zemlje Trećeg svijeta - sjetimo se samo da smo sredinom prošlog stoljeća prikupljali humanitarnu pomoć za gladne u Indiji, u kojoj se majka Terezija skrbila o gubavcima... Na drugoj strani, globalizacijski bijeg kapitala u zemlje s nižim radnim i ekološkim uvjetima izazvao je osiromašenje i reproletarizaciju radništva u najrazvijenijoj zemlji svijeta, što je presudno dovelo do iznenadne pobjede Donalda Trumpa na prethodnim predsjedničkim izborima u SAD-u. U svezi s utjecajem globalizacije na nacionalna gospodarstva, važan je termin i fenomen glokalizacije, što označava uspješno plasiranje proizvoda lokalnog nacionalnog gospodarstva na svjetsko tržište, prema maksimi: Misli globalno, djeluj lokalno!

Globalizacijski bijeg kapitala u zemlje s nižim radnim i ekološkim uvjetima izazvao je osiromašenje i reproletarizaciju radništva u najrazvijenijoj zemlji svijeta...

Marx je poklikom "Proleteri svih zemalja ujedinite se!", zazivao revolucionarni prevrat kapitalističke globalizacije u komunističku, što se nije ostvarilo, a, po svemu sudeći, i neće, bar ne u skoroj budućnosti...

HRVATSKA PONUDA

▼ Uzimajući sve u obzir, kakva je budućnost globalizacije? I gdje je tu Hrvatska?

- Globalizaciju sam odredio kao vrijednosno neutralno stanje i proces razvoja svijeta kao cjeline. Prema empirijskim istraživanjima koja već godinama provodi švicarski "think tank" KOF, najviši indeks globalizacije imaju najrazvijenije i najbogatije države Zapada, a najmanje su globalizirane siromašne zemlje ekvatorijalne Afrike. Globalizacija je, dakle, neizbježno stanje i proces, neumitna poput zraka koji udišemo, svidalo se to nekome ili ne. Budući da ju je nemoguće izbjeći, globalizaciji se valja prilagoditi, iskoristiti njezine prednosti i izbjeći nedostatke, postati dakle dobitnikom, a ne žrtvom, gubitnikom globalizacije. U tome smislu i Hrvatska ima svoje šanse i mogućnosti - ponuditi svijetu svoje glokalizacijske proizvode: kulturni turizam, IT i gaming industriju, a tu su i do sada neiskorištene prilike razvoja poljodjelstva i proizvodnje hrane.

▼ Zaključno, stoji li teza da su koronakriza i sada rat u Ukrajini pokazali da naši stari sustavi, napose ekonomski, nisu prikladni za treće desetljeće 21.stoljeća?

- Epidemije nisu ništa novo u povijesti čovječanstva, a za očekivati je bilo da će COVID ubrzano prerasti u pandemiju, što je negativna posljedica globalizacije. No za razliku od recentnih epidemija, španjolske gripe, krajem Prvog svjetskog rata, i AIDS-a 1980-ih, svijet se globalnim sanitetskim mjerama i brzom proizvodnjom cjepiva mahom brzo i uspješno suprotstavio sadašnjoj pandemiji, a to su jamačno pozitivni učinci globalizacije.

Što se tiče aktualnih ratnih strahota, vjerujem da će brutalna agresija na Ukrajinu Rusija dugoročno nanijeti golemu, pa i fatalnu, štetu, čak i ako pobijedi u ratu. Ne samo zbog dugoročno pogubnog djelovanja zapadnih sankcija na rusko gospodarstvo nego i zbog, po svemu sudeći, trajnog preorijentiranja na alternativne energetske izvore europskih zemalja čija je ovisnost o ruskoj nafti i plinu u najvećoj mjeri bila osnovom ekonomskog rasta koji je Rusiju nakon komunističkog i postkomunističkog gospodarskog kolapsa bio doveo, na pragu 21. stoljeća, do statusa jednog od najprosperitetnijih dobitnika globalizacije. **(D.J.)** ■

NATAŠA DRVENKAR

IZV. PROF. DR. SC. NATAŠA DRVENKAR, EKONOMSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U OSIJEKU

Nikome ne bi bilo u interesu da se zaustavi proces globalizacije

Često se globalizacija poistovjećuje s izrazito negativnim posljedicama i procesima. Raspravljamo o tvrdoglavoj, upornoj, nemilosrdnoj i postojanoj globalizaciji. Ona prva, koja je trajala do 1914. godine, i ova druga, koja je počela od 1945. godine. A možda je riječ već i o trećoj. I unatoč nekim razmišljanjima kako je invazija Rusije na Ukrajinu izgubljena utakmica te naše globalizacije (ne umanjujući negativne posljedice rata na stanovništvo), čini se kako je ona otpornija nego što smo mislili. Uprezanje sila globalizacije u svoju korist uz usredotočenost vladinih napora u restrukturiranje i diversificiranje svojih gospodarstava (odnosno ekonomske strukture), pokazao se kao temeljni odgovor zašto su neke zemlje gubitnice, a druge dobitnice globalizacije - kaže izv. prof. dr. sc. **Nataša Drvenkar** s Katedre za nacionalnu i međunarodnu ekonomiju na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku i predsjednica Povjerenstva za suradnju s gospodarstvom.

GOJKO MITIĆ

▼ Kad se govori o globalizaciji, većini odmah na pamet padaju ekonomija, odnosno ekonomski kontekst cijele priče. Kako u takvoj široj slici funkcionira država, trpi li nacionalni identitet, neovisnost...?

- Globalno širenje tržišta otvara mogućnosti za ekonomski rast i prosperitet (veće tržište, više potrošača, veća proizvodnja) te omogućava olakšan pristup novim tehnologijama, "preskakanje" inovativnog procesa i nabavu gotovog provjerenog rješenja (difuziju tehnologije) te pristup povoljnijim sirovinama, proizvodima i uslugama. Učinci globalizacije tako su specijalizacija koja povećava trgovinu, troškovna efikasnost koja umanjuje inflaciju, tehnološki napredak, zdravstveni standard, rast životnog standarda, smanjenje korupcije. Ipak, bitno je naglasiti potencijalni izazov koji se odnosi na "nacionalno odricanje". Naime, nema "besplatnog ručka, a tako ni ubrzanog ekonomskog rasta bez strateškog (specijaliziranog) određenja na temelju koga i čega će se konkurirati na svjetskom tržištu - a to često košta. Osim toga, prisutni su često veliki pritisci na radnu snagu i razvijenih i nerazvijenih zemalja, promjene u vrijednostima, kreditne krize, gubitak "legitimiteta države", socijalno osiguranje postaje teže financirati upravo kada raste potreba za njime, tok kapitala i dalje je između najrazvijenijih. Ekonomski rast tako je ponekad precijenjen pokazatelj općeg prosperiteta, pa su brojne zemlje, unatoč ostvarivanju dugogodišnjih pozitivnih stopa ekonomskog rasta, "zapele" na niskim razinama zdravstvenih, socijalnih, okolišnih, pa čak i demokratskih temelja. Umjesto uvriježenog pitanja što zemlje trebaju činiti kako bi preživjele globalizaciju, korisnije je pitanje kako bi trebalo oblikovati (nacionalne) institucije ekonomske globalizacije kako bi upravo one omogućile potporu nacionalnim razvojnim ciljevima. Uz uvjet, naravno, da znamo koji su nam razvojni prioriteti i ciljevi (kako u kratkom, tako i u dugom roku)! Želimo li se, pak, odreći svog "socijalističkog miraza" (čitaj: tržište rada kao socijalna, a ne ekonomska kategorija, kupovanje socijalnog i političkog mira zaduživanjem) i "kapitalističkog standarda" (tržišno određivanje cijena i tržište kao instrument nagrade, ali i kazne)? Teško. Nužno je shvatiti globalizaciju kao opasnu opomenu kako trebamo promijeniti shvaćanje okrenuto tržišnoj razmjeni (vanjska trgovina *per se*) prema načinu razmišljanja o razvoju (što, kako i za koga kroz industrijsku politiku, ali pod koju cijenu)! Znanstveno-tehnološka i informacijsko-komunikacijska revolucija uvele su, tako, globalno gospodarstvo u proces globalizacije, ali ne zaboravimo, često se ističe i neformalna dominacija oko 1 posto svjetskih izravnih stranih ulaganja kao zemlja primateljica, glavni učinci rata osjetit će se, izgledno, više u makroekonomskom smislu i, opet, toj opreznosti investitora u takvim uvjetima "čekanja što će biti". Globalizacija je oduvijek izazivala neravnomjerne učinke s razlikama među zemljama uz međunarodne sukobe koji otežavaju međunarodne tokove. Rat zasigurno, uz nedavnu pandemiju, američko-kinesko trgovinsko nadmudrivanje i Brexit implicira zastoj međunarodnih tokova, ali ne dolazi do okretanja prema "zatvorenoj ekonomiji", nego upravo suprotno - dolazi do snažnije međunarodne suradnje, ali i promjena u ekonomskoj (i političkoj) geografiji. U ekonomskom smislu od presudne je važnosti pozornost usmjeriti prema Kini. Odnosi između Kine i geopolitičkih i geoekonomskih suparnika pogoršavaju se dugi niz godina i tu je prava opasnost za ekonomsku i političku stabilnost te geografsko preusmjeravanje.

"Na ovom svijetu ne postoji sigurnost. Postoji samo prilika." (Douglas MacArthur)

▼ Pozitivna ekonomska transformacija u okvirima globalizacije, kako tu "stoji" Hrvatska?

- Udio stanovništva u svijetu koje je siromašno snizio se s više od 50 posto takvog stanovništva 1981. godine na 17 posto u 2011. godini. Brzi rast Kine nakon 1980. godine omogućio je da se više od 400 milijuna njezinih građana izdigne iznad linije siromaštva. Ekonomski učinak globalizacije omogućio joj je rast veći od 1000 posto od 1990. do 2018. godine! Kina nije liberalizirala svoj trgovinski režim u spomena vrijednoj mjeri, a u WTO se priključio tek 2001. godine, novčana tržišta nije objedinila sve do 1994. godine, orijentirala se na podršku kineskih inicijativa i interesa, a ignorirajući pravila integracije, integrirala se. Ipak, kineski okviri razvoja nešto su što nama nije blisko niti nam može biti (odnosno, ne bismo htjeli da nam je blisko).

Ono što nam je blisko su postignuća zemalja srednje i istočne Europe nakon pada Berlinskog zida 1989. godine. Nažalost, imali smo nekoliko negativnih (objektivnih) okolnosti koje su nam otežale ekonomsku transformaciju: Domovinski rat, koji je, uz ljudska i materijalna stradanja, spriječio najveći priljev izravnih stranih ulaganja nakon Drugog svjetskog rata (a koji je otišao u ostale zemlje srednje i istočne Europe), otežano uključivanje u interindustrijske tokove EU-a, kasni ulazak u EU i nedostupnost jedinstvenog unutrašnjeg tržišta EU-a, financijska i ekonomska kriza 2008., ulazak u EU 2013. godine kada se još nismo oporavili od krize, inflacija... Pandemija koronavirusa zasigurno je smanjila (i smanjuje) dohotke koji su rezultat globalizacije. Neke su procjene bile kako će smanjenje biti oko 1400 eura između BDP-a po stanovniku "sa i bez globalizacije" (u Njemačkoj, primjerice, od 100 do 500 eura). Ipak, do invazije svjetsko se gospodarstvo oporavljalo i nastavljalo svoj put prema prosperitetu. Zbog globalizacije.

OTPORNOST EKONOMIJE

▼ Koliko su za aktivnu ulogu u globalizacijskom ekonomskom kontekstu važni BDP, odnosno vrijednosti vanjske trgovine? Tu je Kina svjetski prvak, bar što se tiče izvoza...

- Učinci globalizacije mjere se najčešće: 1) s pomoću indeksa globalizacije (primjerice, KOF indeks globalizacije uključuje prekograničnu trgovinsku integraciju, prihode od plaća, tokove kapitala, kontrola kapitala, kulturna blizina, broj međunarodnih ugovora, članstvo u međunarodnim organizacijama) i 2) ekonometrijske analize uzročnih veza između globaliziranosti zemlje i njezina ekonomskog rasta. Prosječna "dobit" po stanovniku zbog globalizacije između 1990. i 2018. godine u Njemačkoj doseže više od 1100 eura, a kumulativno, to rezultira dobitkom po stanovniku više od 31.000 eura tijekom 28 godina. Nemojmo se zavarati, blizu su i zemlje poput Slovenije (989 eura, odnosno 27.685), Mađarska (533 eura, odnosno 14.934), Poljska (445 eura, odnosno 12.464). Ipak, tu treba biti oprezan. Integracija tržišta nerazvijenih ekonomija u globalna financijska tržišta sporija je od integracije u vanjske trgovine. Mjereno pokazateljem apsolutne vrijednosti vanjske trgovine, Kina je svjetski prvak u izvozu. Međutim, SAD je po istom pokazatelju na dnu u međunarodnoj usporedbi. Međutim, je li Kina globaliziranija od SAD-a i ostvaruje li veći BDP po stanovniku (i opći životni standard)? Ne. Isto tako, proizvodnja poduzeća iz manjih zemalja znatno više ovisi o međunarodnim dobavljačima - u tom slučaju, primjerice, ukupna vrijednost uvoza i izvoza Njemačke u 2018. godine dosegnula je 2,8 bilijuna američkih dolara, što je gotovo devet puta više od rezultata Češke. Ali u odnosu prema BDP-u vrijedi obrnuto: Češka je izvozila i uvozila robu u vrijednosti od 128 posto svoga BDP-a, a u Njemačkoj je to u vrijednosti od 71 posto! Najveća ovisnost o međunarodnim kretanjima je upravo u manjim zemljama ili zemljama srednje i istočne Europe, što utječe i na njihovu ranjivost zbog ograničenja unutrašnjeg (ekonomskog) tržišta.

Nemojmo se zavarati, što je početna razina BDP-a neke zemlje, prilikom usporedbe, veća, to će biti veći apsolutni ekonomski rast izazvan globalizacijom. Ali i otpornost te ekonomije na vanjske izazove. I to je začarani krug te tvrdoglave globalizacije, a voljeli ju ili ne, ona je tu i neće se zaustaviti. Uostalom, kome bi bilo od interesa? **(D.J.)** ■